

Vesna P. CIDILKO*
Humboldt Universität
Berlin

Оригинални научни рад
Примљен: 22. 10. 2021.
Прихваћен: 27. 2. 2022.

О АКТУЕЛНОЈ РЕЦЕПЦИЈИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ И ЈУЖНОСЛОВЕНСКИМ ТЕМАМА У РОМАНЕСКНОЈ И МЕМОАРСКОЈ ПРОЗИ НА НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се представљају новији преводи дела српских аутора који су објављени на немачком говорном подручју и разматрају питања везана за актуелну рецепцију српске и других јужнословенских књижевности. Уско са тиме повезана појава јужнословенских, а у том оквиру и српских тема и мотива у романима и мемоарској прози на немачком језику која последњих година доживљава све интензивнију перцепцију у културном животу Немачке, Аустрије и германофоне Швајцарске, предмет је даљих разматрања која отварају нове перспективе виђења културне размене и културних утицаја, али и социолошких феномена данашњег времена.

Кључне речи: рецепција српске књижевности, јужнословенске теме, биографска проза, Иво Андрић, Александар Тишма.

1. Новији немачки преводи српских аутора (од 2015. године до данас)

Континуирано појављивање превода белетристичких текстова из српске и других јужнословенских књижевности наставља се и у трећој деценији двадесет првог века. Број преведених књига чији су аутори из Србије је релативно скроман, што такође представља једну од константи, као и избор аутора и наслова који није подређен актуелним политичким догађајима¹. Издавачка политика је у великој мери препуштена иницијативи и укусу преводилаца или се пак креће испробаним стазама па се објављују нови преводи већ познатих аутора. То је случај са књигама Боре Ћосића, чији је роман *Тумори*, иначе сматран за непреводив², преко 40 година од свог објављивања, 2015.

---

* vesna.cidilko@posteo.de

¹ Попут оних у Белорусији који тренутно одређују рецепцију књижевних наслова из ове источноевропске земље.

² Једино су фрагменти били преведени на руски језик.

године изашао на немачком³ и доживео изузетно повољне критике у водећим штампаним и другим медијима⁴, а преводитељка Бригите Деберт је добила награду за превод на Лајпцишком сајму књига 2016. године, као и награду за превод коју додељује фондација за уметност покрајине Северна Рајна Вестфалија⁵. *Тутори* се означавају као ауторов *Opus magnum* и ремек-дело српске модерне и пре свега као „изузетано књижевно остварење дојена српске књижевности”, како то на једном месту читамо. Слично неким вредновањима у српској књижевној критици⁶ повлаче се и паралеле са Џојсом, на пример. Две године после појављивања немачког превода, 2017. у Минхену је изашло и цео издање. Годину дана касније, 2018. појавила се немачка верзија романа *Расуло*, такође у преводу Бригите Деберт, а Ћосићев бечки издавач „Folio Verlag” штампао је 2019. ауторову путописну прозу под насловом „Immer sind wir überall. Reisen in Italien und Österreich” („Увек смо свуда. Путовања по Италији и Аустрији”). То је тренутно последње немачко издање неке књиге овог аутора. Циришки дневни лист „Neue Züricher Zeitung” спорадично објављује колумну Боре Ћосића, који је тренутно скоро присутнији као колумниста београдског „Данаса”.

Осим Боре Ћосића у последњих неколико година превођени су и други српски аутори, али не у тој мери. Тако је 2020. године на немачком изашао Албахаријев роман *Данас је среда*, у преводу Мирјане и Клауса Витмана, који су на немачки превели и две књиге Гордане Куић, *Легенда о Луни Леви* („Die Legende der Luna Levi”, Wien, 2016) и *Цвет липе на Балкану* („Die Blüte der Linden auf dem Balkan”, Wien, 2018). Оба романа штампала је бечка издавачка кућа „Hollitzer Verlag”, која првенствено објављује научну и стручну литературу и која је 2014. године управо првим романом Гордане Куић *Мирис кише на Балкану* („Der Duft des Regens auf dem Balkan”, Wien, 2014, у преводу Блажене Радош) покренула своју нову белетристичку библиотеку. Куић је до сада једини јужнословенски књижевник овог реномираног аустријског издавача који иначе у својим научно-стручним огранцима објављује велики број наслова из пера аутора из Хрватске, Србије и Словеније.

Издавачи у Немачкој континуирано објављују дела српске и других јужнословенских књижевности. Тако су у библиотеци „Friedenauer Presse” бер-

³ Bora Ćosić, *Die Tutoren*. Roman. Aus dem Serbischen von Brigitte Döbert. Frankfurt am Main. Schöffhins + Co: 2015.

⁴ Навешћемо само најважније, попут рецензија у дневним листовима „Frankfurter Allgemeine Zeitung” од 6. јануара 2016. (Sabine Berking: Modernes Welttheater der Kleinbürger) и „Süddeutsche Zeitung” од 11. јануара 2016. (Jörg Magenau: Enzyklopädie des Geschwätzes). Берлински „Tagesspiegel” такође је одмах по објављивању романа, 26. октобра 2015, обележио појаву на немачком нове књиге свог суграђанина чланком из пера Надин Ланге (Nadine Lange: Von Listenland nach Phrasistan). Многобројне рецензије праћене су књижевним вечерима и интервјуима у Немачкој и Швајцарској, од којих бисмо поменули читање у Базелу, одржано 27. фебруара 2016. или многобројне интервјуе са аутором и његовом преводитељком на радио-каналу Deutschlandradio Kultur.

⁵ Straelener Übersetzerpreis der Kunststiftung NRW.

⁶ Предраг Бребановић *Туторе* сматра *Уликсом* српске књижевности, на шта између осталог упућује и Александар Павловић у свом чланку у „Данасу”, види А. Павловић, „Златна грана српске књижевности”, „Данас”, 13. 10. 2007.

линског издавача „Matthes & Seitz” 2019. изашла *Писма из Норвешке* Исидоре Секулић у преводу Татјане Пецер.

Непуне две године после изласка оригинала штампан је немачки превод *Иследника* Драгана Великића („Jeder muss doch irgendwo sein”, München, 2017). Лајпцишка издавачка кућа „Leipziger Literaturverlag” објавила је од 2015. године већи број наслова, од *Трајим помиловање* Десанке Максимовић, преко *Бернардијеве собе* Слободана Тишме, *Трагичне судбине Морлица Тома* Дане Тодоровић, до превода прича Драгослава Михаиловића. Великићев роман превела је Маша Дабић. У случају Десанке Максимовић преводи потичу из пера гетингеншког слависте Волфганга Ешкера, док је Слободана Тишму и Даницу Тодоровић на немачки превела Елвира Веселиновић, а хамбуршки слависта Роберт Ходел приповетке Драгослава Михаиловића.

Захваљујући иницијативи Мирјане Витман недавно се појавило немачко издање последње књиге Александра Тишме објављене за његовог живота, аутобиографске прозе *Сечај се вечкрат на Вали*. Осим тога како читамо у поговору записа о несаници из *Знакова поред пута* Иве Андрића у немачком преводу Михаела Мартенса, ова књига годину дана по свом објављивању доживљава 2021. своје друго издање. Почетком јуна 2021. представљен је у Берлину тренутно најновији превод са српског језика, управо изашао код малог берлинског издавача „eta-Verlag”, иначе специјализованог за јужнословенске ауторе. Реч је о роману Бојана Кривокапића *Пролеће се на пут спрема* („Der Frühling macht sich auf die Reise”) у преводу Елвира Веселиновић. Иста преводитељка превела је такође 2021. код истог издавача објављен роман Тање Ступар Трифковић *Сатови у мајчиној соби* („Die Uhren in Mutters Zimmer”), као и *Црни мушки бицикл марке Партизан made in Yugoslavia* Драгана Алексића („Herrenfahrrad 'Partizan'”, са Машом Дабић) и *Берлинско окно* Саше Илића („Das Berliner Fenster”). Од свих наведених превода једино је књигу Драгана Алексића новинар Јерг Плат рецензирао у *Neue Züricher Zeitung*-у⁷, вероватно из тог разлога јер су му били познати раније објављени немачки преводи овог 1958. у Белој Цркви рођеног аутора⁸ кога сматра познатим у Србији. Истог је мишљења очигледно и издавач – на корицама књиге читамо да је Драган Алексић у Србији „позната књижевна величина”⁹. Осим тога једна од емисија радио-станице Deutschlandfunk Kultur била је непосредно по објављивању његовог немачког превода посвећена роману *Сатови у мајчиној соби*¹⁰.

⁷ У броју од 7. септембра 2020.

⁸ Алексић од 2006. живи у САД.

⁹ „In Serbien ist Dragan Aleksic eine bekannte Grösse.”

¹⁰ Реч је о прилогу ауторке Олге Хохвајс, емитованом 31. марта 2021.

2. Александар Тишма и Иво Андрић у најновијим немачким преводима

Неки од превода о којима је било речи заслужују посебну пажњу. Ми ћемо се кратко осврнути на превод последње за његовог живота објављене књиге Александра Тишме и фрагментата *Знакова поред пута* Иве Андрића.

Како сам већ у предговору другог издања књиге *Сечај се вечкрат на Вали* у оквиру Целокупних дела Александра Тишме написала, ова за Тишминог живота последња објављена књига мемоарске прозе неправедно је чекала преко двадесет година на своје немачко издање¹¹ и вероватно без иницијативе Мирјане Витман не би ни била преведена на немачки. Самом преводу искусног преводачког пара Мирјане и Клауса Витман нема се шта замерити. Књизи је додата напомена о цитатима из превода Тишминих књига Барбаре Антковјак, као и глосар који садржи објашњења немачком читаоцу непознатих појмова, имена или догађаја (попут Новосадске рације, изградње омладинске пруге Шамац-Сарајево, израза Удба, домобран, штафета младости, Бранка Радичевића, Текелијанума, али и напомене да је назив „Циганин” у доба настанка књиге коришћен као неутралан израз за означавање припадника ромске заједнице) и индекс имена, уз поговор Илме Ракузе. Сам наслов Витманови скраћују и модификују преведећи га са „Сећај се вечно” („Erinnere dich ewig”). Наслову је додат и поднаслов „Аутобиографија”. О у оригиналу језички некоректној формулацији назива књиге¹² ништа не сазнајемо, у духу избегавања фуснота са објашњењима у књижевном тексту. И у поговору Илме Ракузе само се упућује на то да је Тишма словеначки израз „večkrať”, који значи више пута, погрешно разумео као „вечно”, док новостворени, у словеначком непостојећи калк „sečaj se” Ракуза не примећује (Ракуза 2021: 289). Витманови задржавају у преводу израз „Мајка” за именоване пишчеве баке као и израз „домобран”, чије значење бива објашњено у глосару на крају књиге.

У свом поговору Илма Ракуза даје биографију Александра Тишме, укључујући и наводе који се тичу Тишминог књижевног дела и сусрете и разговоре приватне природе са писцем кратко пре његове смрти, који су се по Ракузи првенствено тicali његових љубавних проблема. О самој књизи чији поговор пише, говори врло мало. Неки додатни биографски подаци сигурно нису на одмет, док за понављање онога шта читалац о животу писца из саме књиге сазнаје не видимо разлога. Мада Тишма тренутно не спада у ауторе чије књиге се високо котирају на немачким топ листама, он у земљама немачког говорног простора није у тој мери непознат да би се у поговору морао дати целокупан опис његових књижевних остварења, при чему Ракуза ни једном речју не помиње богату немачку рецепцију овог аутора. Осим увођења сопствене личности и презентовања сопственог приватног живота уз наглашавање интимно-пријатељског односа са писцем и детаља

¹¹ Упореди Цидилко 2012: 6.

¹² Више о томе код Цидилко 2012: 6.

који се за размишљања о књизи не чине одлучујућим¹³, ауторка поговора себи дозвољава судове попут „Борбу комуниста против комуниста која после Титовог прекида односа са Стаљином (1948) свој врхунац доживљава у масовним хапшењима и депортацијама на острво Голи Оток, где се налазио логор, он посматра само са злурадешћу скептичног посматрача.”¹⁴ Данас, у доба неприкосновене владавине политичке и других коректности овакви судови нису безопасни за слику о моралном интегритету¹⁵. У следећој реченици сазнајемо шта се надовезује на поменуто злурадост: „То га неће спречити да свеједно под којим предзнаком узме под лупу и осуди у својим књигама људску суровост. Исто као и корупцију и неједнакост под кринком политичке коректности.”¹⁶ Погрешних судова и тврђења има још, на пример о карактеру и улози политичког у Тишмином делу, аутору се октроира тежња ка дискрецији (sic!), иследник из „Школе безбожништва” постаје мађарски официр, Матица српска мутира у Српску академију наука, док компликовану симбиотичку везу између Ероса и Танатоса у Тишмином делу и пре свега у Тишмином схватању живота ауторка поговора не види и очигледно не разуме. Тишма такође није напуштао супругу да би неговао болесну и стару мајку већ се од самог почетка појаве брачних несугласица повремено на одређено време селио код своје мајке док се супруга и он не би помирили. Упућујући на чињеницу да је Тишма пишући своја *Насиља* мотивско-тематску инспирацију црпео и из судских процеса вођених у Новом Саду, који су се тicali сексуалних деликата и убистава из страсти, Ракуза погрешно наводи да је ту била реч о ономе што се на немачком означава као Lustmord¹⁷ – убиствима приликом чијег извршавања код убице долази до задовољења сексуалног нагона, чиме се потенцира стварање сензационалистичке слике новосадског писца чија инспирација су, како из тога погрешно произилази, недела сексуалних манијака који харају градом у коме је живео.

Илма Ракуза на крају свог поговора указује на то да је Тишма у Немачкој заборављен, надајући се да ће овај превод бити и подстицај да немачки читаоци поново открију његове романи и приповетке. Као веродостојног сведока књижевне вредности Александра Тишме наводи контроверзног немачког писца Максима Билера, „који Тишму сматра једним од својих великих узора”. Ово тврђење зачуђује с обзиром на то да је једина постојећа паралела

¹³ Тако сазнајемо да је приликом задњег сусрета у Базелу на обали Рајне у лето 2000. Ракуза у елегантном костиму, а Тишма у купаћим гаћицама.

¹⁴ „Für den Kampf der Kommunisten gegen Kommunisten, der nach Titos Bruch mit Stalin (1948) in massenhaften Verhaftungen und Deportationen auf die Gefängnisinsel Goli Otok gipfelt, hat er nur die Schadenfreude eines skeptischen Beobachters übrig” (Тишма 2021: 289).

¹⁵ Видети пример новог виђења Андрића у Немачкој после објављивања Андрићеве биографије из пера новинара Михаела Мартенса, види мој текст „Постоји ли немачки Андрић? О новијој рецепцији Иве Андрића на немачком говорном подручју” (у штампи).

¹⁶ „Das wird ihn nicht hindern, menschliche Grausamkeit unter welchen Vorzeichen auch immer in seinen Büchern unter die Lupe zu nehmen und zu geißeln. Desgleichen Korruption und Ungerechtigkeit unter dem Deckmantel politischer Korrektheit” (Тишма 2021: 289–290).

¹⁷ „Осим тога истраживања случајева убистава из појуде психички болесних манијака доводе до настанка збирке приповедака *Насиља*. / „Daneben führen Recherchen über Lustmorde zur Erzählensammlung *Die Gewalt*” (Тишма 2021: 292).

јеврејско порекло и интерес за еротско оба аутора, док је књижевно стваралаштво Максима Билера тематски, стилски и интенционално дијаметрално опречно ономе шта је написао новосадски аутор.

Рецензент бечког „Стандарда” Герхард Цајлингер поговор Илме Ракузе оцењује као „импресиван”, а у Тишми види једног од последњих космополита на Балкану при чему за аустријског новинара пишчев космополитизам произилази из његовог познавања више страних језика. Сама књига се оцењује као сведочанство о једној епохи. Цајлингер се осврће и на, у контексту помињања Југославије, обавезно питање да ли је Тишма југоносталгичар, које срећом по писца негира.

Рецензије Тишмине књиге у медијима у Немачкој карактерише претежно позитиван тон¹⁸, са изузетком текста објављеног у листу „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, чији је аутор Михаел Мартенс. Већ у поднаслову видљив је тенор текста: „У иностранству звезда, у земљи на чијем језику је писао маргиналац: на немачком постхумно излазе мемоари Александра Тишме.”¹⁹

Упадљив је стил који се одмах на почетку манифестује у избору лексике (Тишма је „звезда”) и који одговара иронично-полемичном тону чланка. Сам чланак његов аутор започиње у свом већ познатом маниру анегдотском сценом у којој један „старији господин” са кофером и кавезом са афричком зебом у руци узима такси да би после свађе са супругом ову напустио и вратио се својој мајци – пракса која се усталила код њихових брачних несугласица. Тај „старији господин” је Александар Тишма, који се, по Мартенсу упутио својој мајци, станарки једног новосадског старачког дома, да код ње проведе пар дана. У Тишмином тексту се заиста говори о томе да је повремено напуштао заједнички стан и одлазио код мајке, али је јасно да је то било пре њеног смештања у старачки дом, где тако нешто не би ни било могуће. Али слика „старијег господина” са птицом у кавезу и кофером у руци је одвише примамљујућа да би Мартенс приметио нелогичност свог тврђења. И уклапа се у виђење аутора о коме је по Мартенсу у Немачкој створена потпуно погрешна слика:

На основу химни немачког фељтона је овде код нас настало мишљење да је Тишма водећи представник српске књижевности свога времена. У Југославији и касније у Србији он је међутим био далеко удаљен од таквог статуса, а и после своје смрти није постао познатији. Многа његова дела штампана су у оригиналу само у скромном тиражу. То ништа не говори о квалитету Тишмине прозе, али можда ту лежи објашњење чињенице да Тишма потпуно безбрижно и безобзирно у својој задњој књизи говори о себи. Јер ту се јавља за

¹⁸ Видети текст Марка Мартина у „Die Welt”-у од 15. маја 2021. или преко „Deutschlandfunk”-а 11. марта 2021. емиговану оцену Волфганга Шнајдера. Јерг Плат је у свом осврту на радију „Deutschlandfunk Kultur” много тога из непознавања контекста погрешно разумео, осим тога пада у очи да Плат реч „Мајка” сматра за име Тишмине баке, а то показује да одлука преводилаца да овај израз преузме из језика оригинала без напомене о чему је реч може довести до иритација.

¹⁹ „Im Ausland ein Star, ein Außenseiter in dem Land, in dessen Sprache er schrieb: jetzt erscheinen posthum Aleksander(sic!) Tišmas Memoiren auch auf Deutsch” (Мартенс 2021а: 40).

реч неко ко је и поред великог успеха у иностранству остао маргиналац у земљи где се говори језик на коме пише.²⁰

На страну то што Мартенсу очигледно није позната криза која је владала у југословенском издаваштву од средине осамдесетих година због недостатка хартије и која је утицала на висину тиража свих тада објављиваних књига, Мартенс очигледно није упознат ни са тиме како Тишма о себи говори у својим дневничким записима, нити пак ту врсту критички-безобзирног односа према себи доводи у везу са јеврејским делом пишчевог идентитета. Тишми се приписује разочарање у књижевни неуспех код куће као покретач свих његових подухвата. Следе замерке политичке природе које се, познавајући Мартенса, потпуно очекивано тичу Тишминог позитивног виђења Југославије и по Мартенсу недопустивог упоређивања голооточког терора са третманом Јевреја од стране есесоваца које (упоређивање) је „огромна будалаштина” („kruder Unsinn”) једног егоцентрика. За Мартенса, и поред све аверзије према комунистичком систему, нису оба тоталитаризма столећа које је иза нас у истој мери била погубна по људскост, па је голооточки терор гори од нацистичког. Врхунац злурадих хипотеза немачког новинара је довођење у питање Тишмине бриге око мајке, у чију веродостојност сумња:

Да ли се све баш тако одиграло, то се наравно никад не зна код прозе која се декларише као мемоарска, а посебно у Тишмином случају то уопште није сигурно. Да ли је он заиста био син испуњен љубављу према мајци или је измислио ту улогу за своје последње прозно дело?²¹

Свој чланак Михаел Мартенс завршава освртом на Тишмину сахрану наглашавајући да нико из српске владе није био присутан и не пропуштајући да наведе да је један од говорника „тврдио да је Тишма био борац за људска права, мада су сви присутни знали да је то лаж”²², уз напомену да је *Сечај се вечкрат на Вали* много слабија књига од Тишминих романа *Књига о Блему* или *Употреба човека*. Вредност овог рецензентовог „сознања” више је него упитна, као и изражавање наде да би објављивање последње Тишмине књиге могло довести до поновног буђења интересовања за новосадског аутора.

Лотар Милер у новинама „Süddeutsche Zeitung” говори о „обимом невеликом, фантастичном прилогу литератури чија је тема несаница”²³ мислећи

²⁰ „Aus den Hymnen des deutschsprachigen Feuilletons hat sich hierzulande die Ansicht entwickelt, Tisma sei der führende Repräsentant der serbischen Literatur seiner Zeit. In Jugoslawien respektive Serbien war er zu Lebzeiten allerdings weit von diesem Status entfernt und ist auch nach seinem Tod nicht bekannter geworden. Viele seiner Werke erreichten im Original nur bescheidene Auflagen. Das sagt nichts über die Qualität von Tismas Prosa, aber vielleicht erklärt sich daraus die um die öffentliche Meinung vollkommen unbekümmerte Rücksichtslosigkeit, mit der Tisma in seinem letzten Werk von sich erzählt. Denn da erzählt einer, der trotz seines großen Erfolgs im Ausland ein Außenseiter blieb in dem Land, das die Sprache spricht, in der er schrieb” (Мартенс 2021а: 40).

²¹ „Ob sich das alles wirklich so abgespielt hat, weiß man bei zu Memoiren deklariert Prosa natürlich nie und bei Tisma schon gar nicht. War er wirklich der liebende Sohn, oder hat er diese Rolle erfunden für ein letztes Prosawerk?” (Мартенс 2021а: 40).

²² „Ein Redner behauptete, Tisma sei ein Kämpfer für die Menschenrechte gewesen, obwohl alle Anwesenden wussten, dass das gelogen war” (Мартенс 2021а 2021: 40).

²³ „/.../ ein schmaler, großartiger Beitrag zur Literatur der Schlaflosigkeit” (Милер 2021).

на избор бележака под насловом „Инсомниа. Ноћна размишљања”, који сугерише да је реч о текстовима о несаници из Андрићевих *Знакова поред пута* у преводу и издању управо горе поменутог новинара Михаела Мартенса, иначе у међувремену и у Србији и региону познатог аутора биографије Иве Андрића. У књизи сакупљени текстови су тематски хетерогени и не ради се само о несаници мада се то у поговору тврди. Текстови су расподељени у дванаест скупина по само Мартенсу јасном, вероватно тематско-мотивском принципу. Књига је изашла 2020., да би већ у пролеће следеће године доживела своје друго издање, што је свакако знак интересовања за јединог југословенског нобеловца. То интересовање је без сумње побуђено Андрићевим текстовима, али и медијском кампањом око Мартенсове биографије овог писца.

Књигу је, како читамо, уредио, превео са српског и написао поговор Михаел Мартенс. На први поглед реч је о уобичајеној публикацији која има и део насловљен са „Објашњења неких појмова и напомене” као и „Напомену приређивача” који „урамљују” Мартенсов „Поговор”. Карактер објашњења неких од израза и напомене приређивача су у најмању руку необични за публикацију ове врсте то јест превод једног књижевног дела. На четири стране књиге објашњава се значење четири појма, при чему се изразу „газда” посвећују две, речи „кошава” скоро две странице, док непуна два реда заузима информација да је Андрић од августа 1914. до марта 1915. био у затвору у Марибору, а задњих шест редова читаоца информише да је канадским бродом “I’m alone” за време прохибиције шверцован алкохол у САД, да је брод 1929. године потопљен и да је том приликом један морнар изгубио живот, што је изазвало међународну пажњу.

Реч „газда” се у зависности од контекста на немачки може превести на више начина што је резултат чињенице да се и у српском језику користи за обележавање већег броја значењских могућности. То само по себи не представља нешто изузетно јер ову појаву срећемо и у другим језицима и у преводима уопште, „газда” осим тога није ни у српском језику „усамљен случај”. За Михаела Мартенса је то очигледно ипак нешто фасцинантно и по његовом мишљењу у случају „газде” јединствено. То га инспирише не само да упути на изразе који се у речницима могу наћи као немачки еквивалент ове речи, већ и на маштарије како би требало замислити таквог једног газду ако се овај израз користи иронично или омаловажавајуће:

Таквог газду треба замислити као трбоњу у кућним папучама, радо и са брчићима који је за викенд често пијан, али никада га не треба замислити као вегетаријанца. Ако човек са пирсингом у носу и са по надлактицама тетовираним именима панкерских бендова или сличним самоиндукованим унакажењима говори о неком газди, ретко да ће то бити у позитивном смислу.²⁴

²⁴ Einen solchen Gazda stelle man sich mit leichtem Schmerbauch und Pantoffeln vor, gern auch mit Schnurrbart und an Wochenenden mitunter betrunken, niemals aber als Vegetarier. Spricht ein Mensch mit Nasenpiercing, in die Oberarme tätowierten Punkbandnamen oder ähnlichen selbstinduzierten Verunstaltungen von einem Gazda, wird das selten anerkennend gemeint sein” (Андрић 2021: 161–162).

Непосредно после ове поуке читаоцу како таквог газду треба себи представити следи очигледно лично доживљена анегдота о томе да је негде у српској провинцији странца који још није био дуго у Србији и који је очигледно *alter ego* самога Михаела Мартенса конобар на питање да ли је он и власник ресторана у коме ради подучио да „код нас газда не ради”, при чему тај странац ту реченицу никада није заборавио. Следствено томе Мартенс закључује и објашњава:

Без газде, то је смисао ове значењске варијанте ове речи, мишеви коло воде. У том смислу, који је у патријархалном свету босанске провинције на крају 19-ог века могао значити и моћ и углед, користи Андрић овде овај израз.²⁵

Уместо да се у свом преводу одлучи за једну варијанту Мартенс нуди читаву причу и укључује анегдотско у текст „објашњења” које садржајно и стилистички не одговара ономе за шта се издаје. У истом тону се објашњава шта је то „кошава”, један самовољни локални ветар, прилично самоуверен и бунтовнички кога грешком држе за регионалну метеоролошку појаву и која, наиме: „Кошава није никада била у Атини или Хамерфесту²⁶, али то јој је свеједно, јер она у целом Београду ужива светску славу и сматра се за страх и трепет.”²⁷

Овај пасаж и оно што о кошави следи врло би се добро уклопило у неку хумористичку радио или телевизијску емисију, или пак као необавезно објашњење појма или фразе из неког сатиричног текста у новинском чланку. Као коментар дела Андрићевих *Знакова поред пута* делује чудно и пре свега непримерено.

Утисак непримерености и непознавања аналитичког приступа књижевном тексту појачава се у поговору књиге. Оно шта се износи о Андрићевим књижевним делима и њиховом настанку и карактеру показује да Мартенс заступа схватање да Андрић не рефлектујући оно шта пише у књижевност преноси сопствени живот и опис света који такође не обухвата рефлексију. По Мартенсовом мишљењу тако поступа сваки писац. Приповедач је за Мартенса исто што и аутор, који један према један сопствено искуство преноси у своје књижевне ликове. Као илустрацију требало би цитирати цео поговор или овоме посветити посебан чланак (материјала за то има довољно!), ми ћемо овде навести само један пример:

Наравно да Андрић у различитој мери свој сопствени душевни метеж улива у своје књижевне ликове, што се у његовом случају може пратити на основу белешки сличних дневничким, у којима он у списима²⁸ описује као сопствена осећања и фантазије, пре него

²⁵ „Ohne Gazda, das schwingt in dieser Bedeutungsvariante des Wortes mit, tanzen die Mäuse auf den Tischen. In diesem Sinne, der in der patriarchalischen Welt der bosnischen Provinz im ausgehenden 19. Jahrhundert auch Macht und Ansehen bedeuten konnte, verwendet Andrić das Wort hier” (Андрић 2021: 162).

²⁶ Хамерфест је најсевернији град на свету, налази се у Норвешкој. За шта овде стоји Атина није јасно.

²⁷ „Die Košava war nie in Athen oder Hammerfest, aber das ist ihr egal, denn in ganz Belgrad ist sie weltberühmt und gefürchtet” (Андрић 2021: 163).

²⁸ Мартенс овде користи у немачком релативно неуобичајен израз „Journale” очигледно мислећи на „Свеске” са медитативним записима, како се тај део пишчеве заоставштине иначе именује.

што се то, делом тек годинама касније и често у једва измењеном облику, на разним местима у његовим романима појави као осећања и експеси његових књижевних ликова. Али за јавност је онда то попут руских „Матрошки” запаковано као лутка у лутки, дакле непрепознатљиво као маније или афекат аутора. Андрић увек хоће да се утопи у своју прозу, да га се у њој више не може препознати. Мада се у појединим од његових кратких прича (sic!) појављује приповедач у првом лицу, Андрићу не би никада пало на ум да говори о себи као једном „ја”.²⁹

Поред наивног буквалног разумевања природе приповедача у првом лицу упадљиво је и помињање „кратке приче” као жанровске одреднице Андрићевих приповедака које су за Мартенса очигледно све „кратке приче”, па и *Писмо из 1920*, које код Мартенса уз то аванзује у Андрићеву најпознатију приповетку³⁰, и наравно, такође ту спада.

Мартенс не може да одоли да нам открије појединости из Андрићеве интиме, овде наравно у контексту пишчеве борбе са несаницом:

Уместо да броји овце он броји могуће несреће, протоколише гнусности људске (своје сопствене³¹) егзистенције или опште катастрофе – и полира месингане плочице. Тачније: шаље своје мисли на путовање кроз запуштена предграђа и задимљене јазбине³² (београдска периферија, један од данашњих дана сумњив, криминалан свет, одувек га је привлачила) и када би се његове мисли вратиле а он још увек није био дремљив, слао их је да гланцају месингану плочицу поред кућних врата да би коначно заспао са представом како ће плочица следећег јутра да сија на сунцу.³³

Не само да немачког читаоца инсајдер обавештава о карактеру београдске периферије, већ како нам немачки новинар сугерише, пре свега сазнајемо нешто о томе какав је Иво Андрић заиста био. Додатак пишчевој биографији из пера његовог новог преводиоца? Поред свега на шта смо у вези са поговором до сада и управо указали, треба напоменути и то да Мартенс Андрићеве записе види као књижевно дело и тако их и третира, а да му не пада на ум помисао да их писац није намеравао објављивати и да је реч о белешкама. *Знакови поред пута су, наравно, штампани у Југославији после пишчеве*

²⁹ „Natürlich flößt Andrić eigenen Seelenwirlwarr in verschiedenen Dosierungen den Charakteren seiner Bücher ein, was sich in seinem Fall auch anhand von tagebuchähnlichen Notizen nachverfolgen lässt, die er in den Journalen als eigene Gefühle und Phantasien beschreibt, bevor sie, mitunter erst Jahre später und oft kaum verändert, an verschiedenen Stellen der Romane als Empfindungen und Exzesse seiner Figuren auftauchen. Aber für die Öffentlichkeit sind sie dann, matroschkahaft verpackt als Puppe in der Puppe in der Puppe, eben nicht mehr als Manien oder Affekte des Autors zu erkennen. Andrić will stets in seiner Prosa aufgehen, nicht mehr darin erkennbar sein. Er will sich in seiner Literatur auflösen, ganz hinter den Text treten, als Erzähler keine sichtbaren Schatten werfen. Zwar gibt es sin einigen seiner Kurzgeschichten Ich-Erzähler, aber von sich selbst als einem „Ich” zu erzählen, wäre Andrić nie eingefallen” (Андрић 2021: 170–171).

³⁰ Уп. Андрић 2021: 169.

³¹ Подвукла В. Ц.

³² Мисли се на крчме.

³³ „Statt Schöffchen zählt er dann mögliche Unglücke, protokolliert die Widrigkeiten des Menschseins (seines Menschseins) oder allgemeine Katastrophen – und poliert Messingschilder. Genauer: Er schickt seine Gedanken auf eine Reise durch verkommene Vorstädte und verrauchte Spelunken (die Belgrader Peripherie, eine zwielichtige Welt bis heute, zieht ihn stets in ihren Bann), und wenn sie zurückkommen und er immer noch nicht müde ist, lässt er sie das Messingschild am Haustor putzen, um endlich mit der Vorstellung einzuschlafen, wie schön es am nächsten Morgen in der Sonne glänzen werde” (Андрић 2021: 172–173).

смрти и бивали су коментарисани у студијама и чланцима о Андрићу, али не на овако плитак и сензационалистички начин. Наравно, радило се о познаваоцима Андрићевог дела и материје о којој је реч³⁴, а не о новинару жељном сензација, чији ресор осим тога култура свакако није. Као ни преводилаштво како то показује упоређење Мартинсових превода и оригинала. Али о томе ће бити реч у следећем делу овог излагања.

Немачке рецензије „Инсомније” су искључиво позитивне, од кратког представљања књиге на радију „SWR2” (рецензент Улрих Риденхауер)³⁵, преко осврта Лотара Милера у новинама „Süddeutsche Zeitung”, до чланка Грегора Доцауера у берлинским дневним новинама „Der Tagesspiegel”, при чему берлински рецензент не пропушта да нагласи да је Андрићева одлучујућа карактерна црта „латентни опортунизам”³⁶, што је резултат утицаја Мартенсове биографије југословенског нобеловца на слику Иве Андрића у Немачкој, Аустрији и германофоном делу Швајцарске.

3. О квалитету превода, још једном

Квалитет немачких превода још увек остаје неуралгична тачка и показује да су јужнословенске књижевности и културе словенских народа који живе на југу Европе и поред свега добрим делом недовољно познате на немачком говорном подручју, као и да је број компетентних преводилаца незадовољавајући. Тако се већ поменута Бригите Деберт у случају *Тутора* Боре Ћосића одлучила за дословни превод наслова овог романа, полазећи од чињенице да и у немачком језику постоји лексема „тутор” – „der Tutor”, која се исто пише и изговара. Међутим, за разлику од употребе овог израза у српском језику, „тутор” у немачком нема и негативну конотацију и не означава и некога ко другоме намеће своју вољу или безразложно спречава самостално одлучивање друге особе. Ова нијанса значења израза „тутор” у српском језику преводитељки, која се иначе са великом пажњом бави управо преводом наслова, очигледно није позната, па се тако у немачком преводу губи алузија на амбивалентни карактер приповедачевих „тутора” и вишеслојност њихове улоге у развоју аутора и нарације, породичне приче саме. То иде на уштрб немачке рецепције ове књиге, али и преводитељског рада саме Бригите Деберт. Она се иначе веома пажљиво односи управо према преводима наслова како то видимо из других примера попут њеног немачког превода Ћосићевог романа *Расуло*,³⁷ који на немачком носи наслов *Im Zustand stiller Auflösung*³⁸ или

³⁴ Тако је Иван Настовић код новосадског „Прометеја” 2005. објавио своју студију *Затиси о несаници Иве Андрића у светлу дубинске психологије*.

³⁵ Уп. Риденхауер 2020.

³⁶ Уп. Доцауер 2021.

³⁷ Објављеног код Сарајевске „Свјетлости” непосредно пред избијање југословенских ратова 1991. године.

³⁸ „У стању тихог расула.”

неких његових песама³⁹ о чему преводитељка пише на својој веб-страници. Понекад, међутим, речници нису поуздан и пре свега потпун извор информација како то показује случај речи „тезга” коју Деберт на једном месту непотребно „избацује” из немачког превода сматрајући да овај израз означава само „Ladentheke”, дакле тезгу у продавници јер јој израз „пијачна тезга” није познат, а речник који је користила на ту варијанту не упућује.

Маша Дабић је у свом преводу романа *Иследник* Драгана Великића избегла буквални превод наслова и књизи дала неконвенционалан, необичан наслов *Jeder muss doch irgendwo sein* („Свако међутим мора негде да буде”), који се не може директно довести у везу са романом. Разлог за овакав корак би могла бити брига да се роман насловљен са *Иследник* не схвати као „кримић” на пример. Међутим, непоузданост ове преводитељке и недостатак прецизности и осећаја за језик показује се већ на првој страници немачке верзије Великићевог романа. Једна од фигура бива означена као „простак”, Дабић тај израз преводи речју „Grobian”, која и у српском језику постоји као германизам „грубијан”. Ако погледамо у речник наћи ћемо да „Grobian” значи неотесанац, простак, реч „Grobheit”, међутим, простаклук, неотесаност, суровост. „Grobian” је следствено томе не само простак и неотесана, већ и евентуално сурова, безобзирна особа. Та нијанса овог израза очигледна је у посуђеници „грубијан”. Стога избор управо ове речи за превод српског израза „простак” није идеалан, код великог броја других могућности које немачки језик нуди. Преводитељка о томе не води довољно рачуна. Очигледно непознавање културно-историјског контекста показало се у њеном преводу стихова Дарка Цвијетића у оквиру манифестације „Архипелаг Југославија” пласиране преко мреже за овогодишњи „Лајпцишки сајам књига” где читамо:

Als die Obrenovičs von der Schwarzen Hand umgelegt wurden war keine einzige Glocke zu hören gewesen.
Für Drago und Aleksandar.

– Када су Обреновићи смакнути од стране Црне руке ни једно једино звоно није се чуло.

За Драгу и Александра.⁴⁰

У препеву Маше Дабић звона нису звонила за Александра и његовог сапатника Драгог јер њој није познато о чему је ту заправо реч. Романтична љубав Драге Машин и последњег Обреновића и њихов трагични крај је нешто о чему Дабић ништа не зна. Очигледно јој није познато ни да осим мушког личног имена Драго постоји и женско лично име Драга и још једна варијанта мушког имена Драги. Да је акузатив и женског имена „Драга” и

³⁹ Тако Деберт песму „Преводилачка” из Ћосићеве збирке „Развој краљичиног гардисте” преводи 2015. у Загребу у издању „Хрватског друштва писаца” под сасвим другим, неочекиваним насловом „Schleuser”, дедукованим из значења речи „преводница” из текста песме, стварајући тиме у свом преводу нову асоцијативну полазну тачку исте вредности као ону у оригиналу. Више о томе на веб-страници Б. Деберт. Други пример представља превод наслова романа Миљенка Јерговића *Рута Таненбаум*, где Деберт име јунакиње у наслову даје у коректном, изворном облику „Рут”, дакле „Ruth Tannenbaum”.

⁴⁰ У повратном преводу на српски В. Ц.

мушког имена „Драго” исти, то је чињеница која би могла представљати проблем ако преводилац нема информацију да ли је реч о два мушкарца или о жени и мушкарцу, али у овом случају ради се о опште познатој чињеници и историјском догађају који би преводиоцу требао бити познат.

Схватање да свако може да преводи очигледно не само да заступа већ то и практикује овде више пута поменути немачки новинар Михаел Мартенс. Мада је у интервјуима и представљањима своје биографије Иве Андрића у Србији и Босни скромно тврдио да говори „гастарбајтерски босански/српски то јест ваш језик”⁴¹ (при чему се, успут речено, из ове формулације види како овај „рођени Немац” гледа на неке своје стране суграђане), он очигледно у томе није видео никакву препреку да преведе Андрићеве белешке из *Знакова поред пута*, а ни његов издавач да те преводе објави⁴². Мада Мартенс у „Напомени приређивача” наводи да је његове преводе прегледала и установила да су коректни извесна Лидија Новак, која како у немачком, тако и у српском по Мартенсовом тврђењу поседује компетенцију матерњег говорника, упоређење оригинала и превода указује да то није случај. На страну схватање да свако може да преводи, чак и када попут Мартенса признаје да језик са кога преводи никада није ваљано научио⁴³ и да је за коректан превод довољна поменута компетенција матерњег говорника, само објављивање оваквих, како делимично упоређење оригинала и превода показује, у знатној мери некоректних превода је у најмању руку неодговорно. У интервјуу датом за овогодишњи Лајпцишки сајам књига у оквиру презентација преводилачке мреже „Традуки”⁴⁴ Мартенс између осталог каже да му је одувек била жеља да преводи са једног словенског језика, да је приликом свог боравка у Русији превео песме једног руског песника које су објављене у „Frankfurter Allgemeine Zeitung”-у, па је тако пожелео и да преведе нешто од Андрића и то из *Знакова поред пута*. Као и да вероватно због једне своје карактерне црте више неће преводити јер радије пише своје текстове, него да преводи оно шта други напишу. Андрићеве белешке су га, како износи, одмах веома заинтересовале, већ постојећи немачки превод⁴⁵ му се учинио неодговарајући, оценио је да се то може боље урадити. С обзиром на то да су ове за Андрићева живота само делом од самог аутора сређене белешке постхумно по први пут објављене без уредничких или било каквих других интервенција, а конволут текстова насловљен од стране самог Андрића са *Инсомнија* остао

⁴¹ У Сарајеву приликом представљања „У пожару свјетова”, 28. новембра 2019, у разговору са Драгославом Дедовићем, видети видео-снимак доступан на „Јутјубу”.

⁴² После пада Берлинског зида „Ханзер” је тражио некога ко би оценио немачке преводе Тишминих романа и прича из пера Барбаре Антковјак, тада познате и признате источњемачке преводитељке. „Стручно” мишљење је дао један тек свршени западнонемачки студент славистике. Мартенсовом бечком издавачу очигледно није била потребна провера квалитета превода или је то било задовољено „стручним мишљењем” извесне Лидије Новак, која, како Мартенс у књизи наводи, у оба језика влада компетенцијом матерњег говорника.

⁴³ Види напомене 35 и 40.

⁴⁴ „Literaturpalast. Audiospur Common Ground. Folge 8”, доступно на линку „Archipel Jugoslawien. traduki”.

⁴⁵ Мисли се на „Wegzeichen“, у „Ханзеровом” издању из 1982. године, преводилац је Рајнхард Фишер, а аутор поговора Гвидо Татраља.

у суштини необјављен⁴⁶, а што Мартенс сматра „погрешним страхопошто-вањем“ („falsche Ehrfurcht“), немачки новинар се како у поменутом интервјуу наводи, осећао потпуно слободан да текстове разврстава и изабира по сопственом нахођењу. Тако се у случају *Инсомније* ради не само о белешкама о несаници већ о тематски хетерогеном избору из кратких записа објављених у *Знаковима поред пута* и конволута означеног са *Инсомнија*. При томе је Мартенс мењао редослед текстова, стварајући нове тематске али и значењске целине, стављао пасусе тамо где их код Андрића нема или игнорисао ауторову поделу на пасусе. Као пример ће овде у потпуности бити наведен превод Андрићеве белешке настале у Новом Саду маја 1955. Код Андрића она гласи:

Мајски дан, сав зелен и златан, свеж и радостан. Много људи, разговора и осмејака. Радости, изгледа, краја нема. А пред вече, у сумрачан час, уселише се однекуд нечији јад и нечије страдање у мене, и ја почех да живим животом другог човека који је виши и бољи од мене, један од оних што нису имали успеха у животу ни среће са људима, и што су скупо и тешко платили своју упорну тежњу да буду и остану оно што су, упркос људима и току ствари око себе – И све се у мени измени и преобрази и стаде да живи животом једне трагедије која ми је по свом пореклу туђа, а само по својим последицама потпуно моја. И утолико тежа што је невидљива и непризнавана.

Нису увек лаки ни пријатни путеви на које нас одводи наша машта (Н. Сад, мај 1955).⁴⁷

У Мартенсовом преводу то овако звучи:

Ein Tag im Mai, ganz grün und golden, frisch und heiter. Viele Menschen, Gespräche und Lächeln. Die Freude scheint endlos zu sein. Aber vor dem Abend, in der Dämmerstunde, zieht von irgendwoher jemandes Not und jemandes Leid in mich ein, und ich beginne, das Leben eines anderen Menschen zu leben, der höher und größer ist als ich es bin, jemand von denen, die weder Erfolg im Leben noch Glück mit den Menschen hatten, die ihr hartnäckiges Streben, zu sein und zu bleiben, was sie sind, teuer und hart bezahlten. Im Gegensatz zu Menschen, die sich im Fluss der Dinge befinden. Und alles in mir ändert und verwandelt sich, und ich beginne das Leben einer Tragödie zu leben, die mir ihrem Ursprung nach fremd und nur in ihren Folgen vollkommen meine ist. Und umso schwerer, da sie unsichtbar und ungerufen ist. Die Wege, auf die unsere Vorstellungskraft uns führt, sind nicht immer einfach oder angenehm.

(Novi Sad, Mai 1955)⁴⁸

Прве три реченице су коректно преведене, мада би се код израза „осмејак“ могло нешто додати, а не то једноставно превести као „осмех“. Преводи се дословно, што се у наставку показује као лоше. Негде од половине четврте, дугачке реченице смисао бива потпуно измењен: „тај други човек“ није виши и бољи, већ „виши и већи“, уз то Мартенс од ове дуге реченице прави, што је допустиво, две. Али уместо да та друга изрази исказ „упркос људима и току ствари око себе“ у немачком преводу читамо „За разлику од људи који се налазе у току ствари“. Смисао ове реченице је нејасан. Мартенс очигледно не само да није разумео реч „упркос“, већ му није познато ни шта значи „ток ствари“ у овом контексту и уопште. На немачком иначе израз „sich

⁴⁶ У оквиру критичког издања Андрићевих дела Задужбини Иве Андрића преостало је једино још критичко издање „Знакова“.

⁴⁷ Андрић 2020а: 358.

⁴⁸ Андрић 2021: 97–98.

im Fluss der Dinge befinden” не постоји и као такав представља Мартенсову творевину. У реченици која следи преводилац очигледно не разуме синтактичку и садржајну структуру и пре свега не препознаје глаголске облике аориста и имперфекта које сматра за презент⁴⁹, па тако читамо: „И све у мени се мења и преображава и ја почињем да живим живот једне трагедије (sic!) која...” – нелична конструкција не постоји, чиме се темељно мења исказ, све је, дакле, у презенту и аутор говори директно у првом лицу. Осим тога трагедија је у немачком преводу непозвана, а не непризнавана – Мартенс је очигледно погрешно разумео овај Андрићев партицип. Да у закључној реченици машта, фантазија постаје представа нечега, имагинација може се опростити, као и то да се игнорише да Андрић ову закључну реченицу издваја од текста новим пасусом који у немачком преводу не налазимо, коректан превод, међутим, другачије изгледа.

Исти случај је и код других бележака, почевши од прве (стр. 7–9) до фрагмената у другим деловима књиге. Погрешно преведени појмови показују да Мартенс неке речи очигледно није разумео, али их није ни потражио у речнику попут „попутнице” (стр. 14), која код њега постаје „сапутник”, али и непознавање свакодневних израза као што су „девојка” која код њега мутира у „малу девојчицу” (23) или „старији”, које не преводи као „одрасли”, што је и значење код Андрића, већ буквално при чему дословна формулација у немачком не значи „одрастао човек” (стр. 12). Такође му нису познате значењске нијансе израза „рођени” у смислу „свој сопствени, близак” (стр. 11, 13, 14...), не познаје значење израза „свет” у смислу „људи, друштво” (стр. 22), али ни „будала” (код Мартенса је то лудак, стр. 22). Све ово очигледно такође није познато ни поменутој Лидији Новак на коју се Мартенс ослонио.

Горње набрајање погрешно преведених места у тексту могло би се наставити, мора се, међутим, указати и на то да има и коректно преведених сентенци и записа и пре свега да немачке верзије већином језички веома успело делују. Другим речима *Инсомнија* се на немачком добро чита. Погрешним преводима се, међутим, мења садржај и исказ који су управо код текстова оваквог карактера од примарне важности. Стога је заиста штета да књига нема бољег преводиоца.

4. Јужнословенске теме у новијој књижевности на немачком језику

Један од малобројних новијих примера обрађивања тема и мотива који се тичу јужнословенског простора⁵⁰ од стране немачких аутора представља роман Мартина Мозебаха *Westend*⁵¹. Овај писац рођен 1951. у Франкфурту

⁴⁹ Што уопште не зачуђује с обзиром на то да и са правилном употребом падежних облика очигледно има проблема, видети поменути видео-снимак промоције „У пожару свјетова” у новембру 2019. у Сарајеву.

⁵⁰ Са изузетком Бугарске.

⁵¹ Вестенд је један од квартова Франкфурта на Мајни.

на Мајни у својој књизи приповеда о франкфуртској породици Хас, некада имућним трговцима некретнинама и делу хесенске метрополе, Вестенду, у коме осамдесетих година прошлога века живи Едуард Хас. Један од књижевних ликова у роману је кућна помоћница, пореклом из Босне, која је дошла на „привремени рад” у Немачку и која је погођена ратом и распадом Југославије у коме страда и њена породица. Ради се о једном од споредних ликова и споредном току радње који очигледно служи искључиво као маркер временског оквира романа. Иначе делом ситничавим рецензентима романа није на пример пала у очи очигледна нелогичност да та жена 1991. године са својим рођацима у Југославији комуницира мобилним телефоном. Другим речима тај мотивски и тематски слој је, како у роману, тако и за његову рецепцију, периферан.

За разлику од чињенице да немачки аутори попут Мозебаха тренутно не обрађују „гастарбајтерске” или јужнословенске теме, чак ни у оквиру југословенских ратова деведесетих, релативно велики број аутора који су пореклом са јужнословенских простора пишу управо о томе, попут Сандре Гугић, рођене 1976. у Бечу, чији је најновији роман *Zorn und Stille* (*Љутња и тишина*) изашао код хамбуршког издавача „Hoffman und Campe” 2020. године. Тема је судбина људи који су дошли на такозвани „привремени рад” и пре свега питање порекла и идентитета друге гастарбајтерске генерације.

Да је питање идентитета једно од централних у овом контексту, одмах иза тематизовања ратних сукоба деведесетих и избеглица показује пример и у Србији и региону познатог и превођеног Саше Станишића⁵². Он је за своју свакако не најбољу књигу *Herkunft* (*Порекло*), у којој говори о свом животу у Хајделбергу као ратне избеглице, уз реминисценције о детињству у Вишеграду и избијању рата, добио 2019. године престижну награду немачког савеза књижара, доспевши тако у жижу интересовања немачке културне јавности⁵³. И његов претходно објављен први роман такође аутобиографског карактера *Како војник поправља грамофон*, који има за тему одлазак у егзил, и који је наишао на веома повољан пријем критике у Немачкој и другде⁵⁴, није, међутим, доживео такав успех као *Порекло*. Осим формалних слабости које се пре свега виде у односу на хаотичну концепцију задњих педесетак страница и краја књиге, насловљених са „Der Drachenhort” („Змајско легло”), у књизи налазимо много нетачности и не увек разумљиве фантазије код сликања наводних митолошко-обичајних структура неких делова Босне, поред

⁵² Станишићеви романи и кратке приче непосредно по објављивању на немачком преведене су и штампане код више издавача у Сарајеву, Загребу и Београду. Тако је поред загребачке „Фрактура”, београдски издавач „Самиздат Б92” 2013. штампао *Како војник поправља грамофон* (*Wie der Soldat das Grammofon repariert*), 2015. је код истог издавача у Београду изашао роман *Пред светковину* (*Vor dem Fest*) и 2017. збирка кратких прича *Клопкари* (*Fallensteller*), док је *Поријекло* (*Herkunft*) већ 2020. штампала „Фрактура”, а 2021. сарајевска „Booka”.

⁵³ Књига је за кратко време доживела до сада чак десет издања. После поменуто награде Станишић је за овај роман добио још неколико књижевних награда.

⁵⁴ Станишићеви романи су, како смо већ рекли, непосредно по излажењу објављени у преводу и Србији, Босни и Хрватској, праћени веома повољним критикама. Као типичан пример наводимо осврт Владимира Арсенића на појаву романа *Уочи светковине*, види Арсенић 2015. Оцене се поклапају са онима немачке књижевне критике.

погрешних, и овде дословних превода, па тако од „гроба лозе Станишића” настаје „гроб нашег чокота” („Grabstätte unserer Rebe”, Станишић 2019: 282), а приповедача неко у родној Босни пита интересујући се за његову породицу „који чокот Станишића?” („Welche Stanišić-Rebe?”), Станишић 2019: 273). Реч је такође и о извесном чобанину „Сретоју” (никако не „Средоју”!). Из непознатих разлога Станишић реч „опћина” у немачком преводи изразом „die Kommune” („комуна”, Станишић 2019: 277). Велике делове текста карактерише необична синтакса⁵⁵, која би се и могла разумети као стилски захват да не иде често на уштрб смисла⁵⁶. Све ове смисаоне и лексичке нелогичности критичари и рецензенти из неразумљивих разлога не примећују. Искуљење за дугогодишњу политику према странцима? Награде и признања за ову књигу, како изгледа, могле би то бити.

Рођен у Бечу као син југословенског дипломате 1988. године и делом одрастао у иностранству, Марко Динић, који данас живи у Аустрији, аутор је романа *Die guten Tage* (*Добри дани*). Књига нуди животну причу младог човека који је разочаран политичком ситуацијом напустио данашњу Србију и отишао у Беч и који после преко десет година први пут долази у Београд на сахрану вољене баке. Он путује једним од бечких „гастарбајтерских” аутобуса и ту долази и у директан контакт са представницима ове социјалне групе. С обзиром на то како приповедачев јунак те људе види и доживљава, наима као примитивне и непријатне, поставља се питање зашто није одабрао неки други начин путовања. Истовремено други, централни ток романа тематизује приповедачев конфликтни однос са оцем, иначе српским националистом, што је и разлог његовог, приповедачевог, напуштања Србије јер он не заступа шовинистичко-националистичке ставове. О овој књизи, односу према историји, традицији, сликању сигурно не идеалне српске свакодневице и политичке ситуације, „гастарбајтерима” и распаду земље могло би се пуно тога рећи. Елитистичко виђење себе⁵⁷ и потцењивачко сликање земљака, некултурних примитиваца који живе и раде у аустријској престоници су оно што нам роман и његов приповедач нуде. Језички жаргон београдске младежи, тај како у роману стоји „груби београдски сленг”⁵⁸, Динић презентује изразима

⁵⁵ Страна немачком, али делом блиска језику који се говори у Босни и другде, видети примере дате у напомени број 57.

⁵⁶ Попут оваквих места: „– Was wollt ihr da, was suchen wir überhaupt hier? – Nichts Bestimmtes, sage ich. Keine Schlangen, die zu Wörtern werden und umgekehrt, denke ich. Und ich denke: Ich weiß doch auch, wie man Kaffee kocht. Und ich denke: Etwas fehlt. Jemand” (Станишић 2019: 283) („– Шта ћете тамо, шта ми овде уопште тражимо? – Ништа посебно, кажем ја. Не тражимо змије које постају речи и обрнуто, помишљам у себи. И помишљам: па и ја знам да кувам кафу. И помишљам: нешто недостаје. Неко”) или: „Die Wege brechen einem Herz und Bein, weil sich keiner kümmert. Und das Wetter – das Wetter werde am Nachmittag wechseln, die Sonne jetzt sei bloß Augenschein. Und jetzt muss ich nach den Schafen sehen, nicht dass die mir in den Klee kommen” (Станишић 2019: 282) („Стазе ти сламају срце и ноге, јер се нико не брине. А време – време ће се поподне променити, сунце је сада само привид. А сад морам да видим шта је са овцама, да ми не дођу у детелину”) – Израз „отићи у детелину” Станишић уз употребу погрешног глагола („kommen” значи „доћи, долазити”) буквално преноси на немачки.

⁵⁷ На ову црту романа указује у свом иначе искључиво позитивном приказу Горан Лазичић на порталу „Radničke komune LINKS”, види Лазичић 2020.

⁵⁸ Тако Динић 2019: 77–78 на пример.

типичним за турске и арапске младиће и тинејџере које (изразе) као такве немачки читалац добро познаје, чиме се између осталог успоставља и неоснована културолошка паралела. Овај потез аутора свакако не представља добро језичко решење. Књига је иначе управо због својих за данашњи тренутак „политички коректних” историјских и политичких исказа⁵⁹ доживела значајан успех и наишла на позитиван одјек у медијима.

Ова и оваква рецепција јужнословенских словенских тема у односу на део европског културног простора не може се оценити као релевантна или задовољавајућа у смислу веродостојности. Али служи за учвршћивање црно-беле слике о узроцима и кривцима, о добрим и лошим момцима. И за учвршћивање већ знаних стереотипа о Балкану и овом делу европског културног простора.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић 2020: D. Aleksić, *Herrenfahrrad „Partizan”*, Berlin.
- Андрић 1982: I. Andrić, *Wegzeiche*, München.
- Андрић 2020a: И. Андрић, *Знакови поред пута*, Београд.
- Андрић 2020b: I. Andrić, *Insomnia. Nachtgedanken*, Herausgegeben, aus dem Serbischen übersetzt und mit einem Nachwort von Michael Martens, Wien.
- Андрић 2021: 2. Auflage: 2021
- Архипел Југославиен. traduki <https://traduki.eu/archipel-jugoslawien/CCCC>
- Арсенић 2015: V. Arsenić, Read on: Saša Stanišić, Uoči svetkovine (Buybook, 2015). Jutro posle Valpurgijske noći. <http://www.e-novine.com/kultura/kultura-knjige/123980-Jutro-posle-Valpurgijske-noći>.
- Бребановић 2006: П. Бребановић, *Подруми марципана. Читање Боре Тоцића*, Београд.
- Беркинг 2016: S. Berking, Modernes Welttheater der Kleinbürger, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6. 01. 2016.
- Великић 2017: D. Velikić, *Jeder muss doch irgendwo sein*, München.
- Гугић 2020: S. Gugić, *Zorn und Stille*, Hamburg.
- Динић 2019: M. Dinić, *Die guten Tage*, Wien.
- Доцауер 2021: G. Dotzauer, *Vom Schlafen träumen. Der Tagesspiegel*, <https://www.tagesspiegel.de/kultur/insomnie-vom-schlafen-traeumen/26770266.html> (05. 01. 2021).
- Илић 2019: S. Ilić, *Das Berliner Fenster*, Berlin.
- Кривокапић 2021: B. Krivokapić, *Der Frühling macht sich auf die Reise*, Berlin.
- Куић 2014: G. Kuić, *Der Duft des Regens auf dem Balkan*, Wien.
- Куић 2016: G. Kuić, *Die Legende der Luna Levi*, Wien.
- Куић 2018: G. Kuić, *Die Blüte der Linden auf dem Balkan*, Wien

⁵⁹ Динић је на истој идеолошкој линији као Саша Илић, аналогије између Динићевог првенца и Илићевог романа *Пас и контрабас* на овом пољу су очигледне.

- Ланге 2015: N. Lange, Von Listenland nach Phrasistan. *Tagesspiegel*, <https://www.tagesspiegel.de/kultur/die-tutoren-von-bora-cosic-von-listenland-nach-phrasistan/12493244.html> (26. 10. 2015).
- Лазичић 2020: G. Lazičić, *O očevima i graničarima*, LINKS, <http://komunalinks.com>home>.
- Магенау 2016: J. Magenau, Enzyklopädie des Geschwätzes. *Süddeutsche Zeitung*, 11. 01. 2016.
- Максимовић 2015: D. Maksimović, *Ich bitte um Erbarmen*, Leipzig.
- Мартенс 2021а: M. Martens, Meine Mutter, Jugoslawien und ich. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 11. 4. 2021, S. 40.
- Милер 2021: L. Müller, Ivo Andrićs „Insomnia“. Knarrendes Parkett. *Süddeutsche Zeitung*, <https://sz.de/1.5171925> (12. 1. 2021).
- Михаиловић 2018: D. Mihailović, *Wie ein Fleck zurückblieb*, Leipzig.
- Мосебах 2007: M. Mosebach, *Westend*, München.
- Настовић 2005: I. Nastović, *Zapisi o nesanici Ive Andrića u svetlu dubinske psihologije*, Novi Sad.
- Павловић 2007: А. Павловић, *Златна грана српске књижевности*, Данас, 13. 10. 2007.
- Плат 2020: J. Plath, Dragan Aleksic: er zeigt die Geschichten derer die einstecken. Das Kind bekommt vom Grossvater etwas Geld. Und gibt es gleich der alleinerziehenden Mutter weiter, *Neue Züricher Zeitung*, <https://www.nzz.ch/feuilleton/dragan-aleksi-er-zeigt-die-geschichten-derer-die-einstecken-ld.1567542?mktcid=sms&mktcval=E-mail> <https://www.nzz.ch> (7. 9. 2020).
- Плат 2021: J. Plath, Selbstanklage ohne Ende. *Deutschlandfunk Kultur*, https://www.deutschlandfunkkultur.de/aleksandar-tisma-erinnere-dich-ewig-selbstanklage-ohne-ende.1270.de.html?dram:article_id=493766 (8. 3. 2021).
- Ракуза 2021: I. Rakusa, „Ich war kein ‚Entweder-oder-Mensch‘ sondern ein ‚Um-jeden-Preis-Mensch‘“. Aleksandar Tišma, *Erinnere dich ewig. Autobiographie*, Frankfurt am Main, 285–302.
- Риденхауер 2020: U. Rüdenschauer, Ivo Andrić – Insomnia. Sendung vom 30. 12. 2020 *SWR2* <https://www.swr.de/swr2/literatur/ivo-andric-insomnia-100.html>
- Секулић 2019: I. Sekulić, *Briefe aus Norwegen*, Friedenauer Presse, Berlin.
- Станишић 2008: S. Stanišić, *Wie der Soldat das Grammofon repariert*, München.
- Станишић 2013: С. Станишић, *Како војник поправља грамофон*, Београд.
- Станишић 2013: S. Stanišić, *Kako vojnik popravlja gramofon*, Zagreb.
- Станишић 2015: С. Станишић, *Пред светковину*, Београд.
- Станишић 2017: С. Станишић, *Клопкари*, Београд.
- Станишић 2019: S. Stanišić, *Herkunft*, München.
- Станишић 2020: S. Stanišić, *Porijeklo*, Zagreb.
- Станишић 2021: S. Stanišić, *Porijeklo*, Sarajevo.
- Ступар Трифуновић 2021: T. Stupar Trifunović, *Die Uhren in Mutters Zimmer*, Berlin.
- Тишма 2015: S. Tišma, *Das Bernardi-Zimmer*, Leipzig.
- Тишма 2021: А. Тишма, *Erinnere dich ewig. Autobiographie*, Frankfurt am Main.

- Тодоровић 2016: D. Todorović, *Das tragische Schicksal des Moritz Tóth*, Leipzig.
- Ћосић 1978: Б. Ћосић, *Тупори*, Београд.
- Ћосић 1991: Б. Ћосић, *Расуло*, Сарајево.
- Ћосић 2015а: В. Ćosić, *Die Tutoren*, Roman. Aus dem Serbischen von Brigitte Döbert, Frankfurt am Main.
- Ћосић 2015б: D. Ćosić, *Razvoj kraljičinog gardiste*, Zagreb.
- Ћосић 2017: В. Ćosić, *Die Tutoren*, München.
- Ћосић 2018: В. Ćosić, *Im Zustand stiller Auflösung*, Frankfurt am Main.
- Ћосић 2019: В. Ćosić, *Immer sind wir überall. Reisen in Italien und Österreich*, Wien.
- Хохвајс 2021: О. Hochweis, Weibliche Erfahrungen im ehemaligen Jugoslawien. Deutschlandfunk Kultur, https://www.deutschlandfunkkultur.de/tanja-stupar-trifunovic-die-uhren-in-mutters-zimmer.1270.de.html?dram:article_id=494929 (31. 3. 2021).
- Цајлингер 2021: G. Zeillinger, Imperativ gegen das Vergessen, *Der Standard*, Album A5.
- ЦИДИЛКО 2012: V. Cidilko, Aleksandar Tišma o sebi i drugima ili o zamkama zaborava, Aleksandar Tišma, *Sečaj se većkrat na Vali*, Novi Sad, 5–13.
- Шнајдер 2021: W. Schneider, Epochenbild aus südosteuropäischer Perspektive, *Deutschlandfunk*, https://www.deutschlandfunk.de/aleksandar-tisma-erinnere-dich-ewig-epochenbild-aus.700.de.html?dram:article_id=493737 (14. 03. 2021).

Vesna P. Cidilko

ZUR AKTUELLEN REZEPTION SERBISCHER AUTOREN UND SÜDSLAWISCHEN THEMEN IN DEN ROMANEN UND IN DER MEMOIRENLITERATUR IM DEUTSCHEN SPRACHRAUM

(Zusammenfassung)

Der Text fokussiert sich auf neuere deutsche Übersetzungen serbischer Autoren und behandelt Fragen, die in einem Zusammenhang mit der aktuellen Rezeption von südslawischen Literaturen von Belang sind. Eng damit verbunden ist die Untersuchung südslawischer und somit auch serbischer thematischer Bezüge, die vermehrte Verarbeitung entsprechender Motive in einigen deutschsprachigen Romanen und (auto)biographischen Werken nach sich ziehen, was wiederum verstärkt im Kulturleben in Deutschland, in Österreich und in der deutschsprachigen Schweiz eine Rolle spielt und wahrgenommen wird. Dadurch bieten sich neue Möglichkeiten von kultureller Einflussnahme, es eröffnen sich jedoch auch neue Aspekte bei der Bewertung soziologischer Phänomene der Zeit.